

**БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ПРОФЕССИОНАЛ ФАОЛИЯТГА
ТАЙЁРЛАШДА КАСБИЙ МАДАНИЯТНИ ТУТГАН ЎРНИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.037>*Усманова Феруза Саидахмедовна,
Самарқанд давлат университети докторанти*

Аннотация: бўлажак ўқитувчиларни профессионал фаолиятга тайёрлаш, мураккаб ва гетерохрон жараён бўлиб, таълим тизими уларни сифатли билим, кўникма, малака, компетенциялар билан қуралантирмоғи лозим. Ана шундай сифатлар қаторига бўлажак ўқитувчиларнинг касбий маданиятини ҳам киритиши мумкин. Касбий маданият – зарурий феномен сифатида, талабаларда касбий фаолият билан шугулланиши давригача шакллантирилган бўлиши сифтли таълим гарови ҳисобланади. Мазкур мақолада бўлажак ўқитувчиларни тарбиялашда касбий маданиятнинг тутган ўрни, маданият ва касбий маҳорат тушунчаларнинг ўзаро алоқадорлиги таҳлил этилади.

Калит сўзлар: бўлажак ўқитувчилар, маданият, касбий маданият, касбий маҳорат

**РОЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ***Усманова Феруза Саидахмедовна,
Докторант Самаркандского Государственного Университета*

Аннотация: подготовка будущих учителей к профессиональной деятельности сложный и гетерохронный процесс, система образования должна вооружить их качественными знаниями, умениями, компетенциями. К таким качествам относится и профессиональная культура будущих учителей. Профессиональная культура - как важный феномен, должно формироваться до рабочей деятельности. В данной статье анализируется роль профессиональной культуры в подготовке будущих учителей, взаимосвязь понятий культура и профессиональное мастерство.

Ключевые слова: будущие учителя, культура, профессиональная культура, профессиональные качества.

**THE ROLE OF PROFESSIONAL CULTURE IN PREPARING FUTURE
TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES***Usmanova Feruza Saidakhmedovna,
Doctoral student of Samarkand State University*

Abstract: the preparation of future teachers for professional activities is a complex and heterochronous process, the education system should equip them with high-quality knowledge, skills, and competencies. These qualities include the professional culture of future teachers. Professional culture - as an important phenomenon, should be formed before working activity. This article analyzes the role of professional culture in the training of future teachers, the relationship between the concepts of culture and professional excellence.

Key words: future teachers, culture, professional culture, professional qualities.

Кириш. Сўнги йилларда Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш, янги Ўзбекистоннинг янги тарихини яратиш, моддий ва номоддий маданий мерос дурдоналарини сақлаш ва тарғиб этиш, халқ оғзаки ижодиёти ва хаваскорлик санъатини янада оммалаштириш, юртимизнинг жаҳон маданий маконига фаол интеграциялашувини таъминлаш, маданият ва санъат соҳасини инновацион ривожлантиришга қаратилган тизимли чора-тадбирлар амалга оширилди. Хусусан:

биринчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрдаги ПҚ-4038-сон қарори билан Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепцияси ва уни амалга ошириш бўйича «йўл харитаси» тасдиқланди; иккинчидан, маданият ва санъат ташкилотларининг «дўстлар клублари» фаолиятини

йўлга қўйиш орқали уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш бўйича мутлақо янги самарали тизим яратилди;

учинчидан, музейлар реновация дастури қабул қилинди, ўзбек халқининг кўҳна ва бетакрор санъати намунаси бўлган «Хоразм лазгиси» ЮНЕСКОнинг Инсоният номоддий маданий меросининг репрезентатив рўйхатига киритилди;

тўртинчидан, маданий мерос объектлари ва санъат ашёларини реставрация қилиш бўйича миллий мактаб, шунингдек, халқ чолғулари, миллий рақс, мақом йўналишларида республика кўрик-танловлари қайта тикланди;

бешинчидан, мамлакатимизда мунтазам равишда ўтказиладиган Халқаро мақом санъати анжумани, Халқаро бахшичилик санъати фестивали, «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали, «Буюк ипак йўли» халқаро фольклор санъати фестивали ҳамда «Рақс сеҳри» халқаро фестивали ташкил этилиб, ўзбек мумтоз ва фольклор санъатининг ноёб намуналари ва анъаналарини ҳамда маданий мулоқотни янада ривожлантириш бўйича самарали тизим йўлга қўйилди [1]. Ушбу хатти-ҳаракатлар замирида эса маданиятли авлодни тарбиялаш эҳтиёжи ётади.

Адабиётлар шарҳи.

Ўқитувчиларини профессионал фаолиятга тайёрлаш, уларда зарурий касбий сифатлар ва кўникмаларни шакллантириш масалалари Республикамиз олимларидан Э.Зеер, В.Сериков, Ҳ.Абдукаримов, Н.Алимов, Н.Муслимов, Ш.Шарипов, Я.Хайдаров, О.Хайдарова, Н.Сайидахмедовлар томонидан тадқиқ этилган.

Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий етуқлигини таъминлашнинг самарали технологиялари моҳияти Н.Н.Азизхўжаева, Н.М.Боритко, С.С.Булатов, М.Г.Давлетшин, Э.Рўзиев, Н.К.Сергеев, Ў.Қ.Толипов, Ф.Р.Юзликбаев, Н.М.Эгамбердиеваларнинг изланишларида ўз ифодасини топган. МДҲ давлатларининг бир гуруҳ олимлари томонидан ҳам ушбу масала ўрганиб чиқилган. Масалан: ўқувчиларнинг проффесионал компетентлиги масаласи (А.Л. Бусигина, А.А. Воротникова, Е.С. Врублевская, О.Н. Загора, А.В.Ефанов, Ю.В. Койнова, Н.В. Матяш, С.В. Мелешина, Г.С. Сухобская, Н.В. Харитоновна, В.И. Юдин); профессионал–педагогик компетентлиги масаласи (Н.Н. Лобанова); психологик–педагогик компетентлик масаласи (Н.В. Остапчук) атрофлича талқин этилган.

Тадқиқот методологияси. Ривожланган давлатларда компетенциявий ёндашув асосида талабалар шахсий, касбий, маънавий-ахлоқий ва маданий компетенцияларини таркиб топтиришнинг универсал моделларини ишлаб чиқиш устувор аҳамият касб этмоқда. Жумладан, АҚШ («Америка – 2000: таълимни ривожлантириш стратегияси»), Япония («Идеал япон йигит-қизининг фазилатлари»), Буюк Британия (Тарбия доктринаси), Франция («Таълим вазирлиги кўрсатмалари») каби хорижий давлатлар тажрибаси компетенциявий ёндашув асосида талабаларнинг маданиятини ривожлантириш лозимлигини кўрсатади. «Инсон энг олий даражадаги тарихий мавжудотдир. Инсон тарихий даврда, тарихий давр инсонда мужассам» [2] Негаки, ҳар қандай даврнинг хусусият ва даражаси ўша давр маданияти ривожини билан ўлчанади.

Маданият — жамиятнинг маҳсули, ижтимоий ҳаётнинг энг муҳим жабҳаларидан биридир. Маданиятсиз жамият бўлмаганидек, маданият ҳам жамиятдан ташқарида мавжуд бўлмайди. Мураккаб ижтимоий воқелик сифатида маданиятнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у инсоният авлодларининг меҳнати ва билимларини ўзига сингдириб олади, сақлайди ва доимий бойитиб боради. Маданият ижтимоий ҳаётнинг ворислиги, кадриятларини тўплаши ва уларни келгуси авлодларга етказиб бериш билан боғлиқ бўлган соҳаларни ифодалайди.

Маданият — бу инсонларнинг ижодий фаолияти туфайли яратилган моддий ва маънавий бойликлар мажмуигина бўлиб қолмай, айна пайтда у жамият тараққиётининг даражасини ҳам ифодалайди, яъни, жамиятдаги билим, мезон ва кадриятларнинг йиғиндиси маданиятда гавдаланади.

«Маданият» атамаси ҳозирги замон илмий адабиётларда ранг-баранг маъноларда ифодаланган. «Маданият» ва «Култура» атамалари мутахассислар фикрига кўра айна

маънони англатиб, лотинча «ишлов бериш», «парвариш қилиш» маъносини англатган. Маданият тушунчаси ўқитувчи касбий маҳоратининг ажралмас қисми ҳисобланади.

Ҳозирги замон педагогик ва психологик фанларида “педагогик маҳорат” тушунчасига турлича изоҳ берилган. Жумладан, педагогик энциклопедияда таъриф куйидагича изоҳланган: ўз касбининг моҳир устаси бўлган, юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, ёндаш фанлар соҳаларини яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш услубиятини мукамал эгаллаган мутахассис [3]. Ушбу таърифнинг моҳиятидан келиб чиқиб ўқитувчининг педагогик маҳорати тушунчаси мазмунини шундай изоҳлаш мумкин:

1. Маданиятнинг юқори даражаси, билимдонлик ва ақл заковатнинг юксак кўрсаткичи.
2. Ўз фанига доир билимларнинг мукамал соҳиби.
3. Педагогика ва психология каби фанлар соҳасидаги билимларни пухта эгаллаганлиги, улардан касбий фаолиятида фойдалана олиши.
4. Ўқув-тарбиявий ишлар методикасини мукамал билиши.

Ушбу таърифлардан ҳам англашиладики, ўқитувчи касбий маданияти унинг касбий маҳоратининг асосий ташкилий қисмларидандир. Ушбу масъулиятли вазифалар ўқитувчидан ўз касбининг моҳир устаси бўлишни, ўқитувчиларга тарбиявий таъсир кўрсатиб, уларнинг қизиқиши, қобилияти, истеъдоди, эътиқоди, маданияти ва амалий кўникмаларини ҳар томонлама ривожлантириш йўлларини излаб топадиган касб эгаси бўлишни талаб этади. Бунинг учун доимо ўқитувчиларнинг касбий қобилиятини ривожлантириш, кўникма ва малакаларини ошириб бориш, уларга ҳар томонлама ғамхўрлик қилиш, зарур шарт-шароитлар яратиш, керакли моддий ва илмий-методик ҳамда техник ёрдам кўрсатиш, ўқитувчиларнинг ижодий ташаббускорлигини мунтазам ошириб боришга кўмаклашиш лозим.

Тадқиқотчи А.И.Шчербаков фикрига кўра, педагогик фаолият – бу ўқитувчи олдида жиддий талаблар қўядиган мураккаб психологик актдир. Педагогик фаолият ўқитувчини чуқур ва пухта билимга, педагогик қобилиятга, мустаҳкам характерга, юксак маданиятга эга бўлишини тақозо қилади [4]. А.И.Шчербаков ўқитувчи шахси 6 та касбий-таркибий қисмдан иборат эканлигини таъкидлайди: 1) юксак савиядаги билим ва маданият; 2) йўналишнинг аниқ ифодаланганлиги; 3) юксак ахлоқий ҳисларнинг мавжудлиги; 4) юқори даражада юзага келувчи фаоллик ва барқарор мустақиллик; 5) қатъий ва силлиқ характер; 6) педагогик қобилиятлар.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Бўлажак қитувчининг касбий етуклиги яхлит тизим сифатида бир қанча таркибий қисмларни ўзида уйғунлаштиради. И.П.Подласыйнинг касбий салоҳиятнинг тузилишига доир таснифидан келиб чиқиб, биз педагогик таълимдаги маданият ва педагогик қобилиятларни комплекс ривожлантиришнинг замонавий йўналишларига мувофиқ келувчи куйидаги муҳим тузилишли таркибий қисмларни ажратиб кўрсатишимиз мумкин [5]:

- педагогик маданият;
- педагогик ижодкорлик;
- педагогик ақл-идрок;
- касбий чуқур билимга эгалик;
- индивидуал фаолият услуби;
- ижодий ташаббуснинг ривожланиши;
- индивидуал фаолият;
- инсонпарварликка йўналтирилганлик;
- ижтимоий фаоллик.

Касбий маданиятга яхлит ҳодиса сифатида қараш, уни ташкил этувчиларнинг роли ва аҳамиятини пасайтирмаслик ўқитувчиларнинг педагогик қобилиятларни комплекс ривожлантиришда методологик асос бўлиб хизмат қилади.

Касбий маданиятни педагогик фаолиятни ижодий ўзлаштириш усули сифатида қараш лозим. Касбий-педагогик маданият – бу кадрларнинг, педагогик фаолият усулларининг

ва ўқитувчи касбий хулқ-атворининг динамик тизими. Мазкур тизимнинг таркибий қисмлари сифатида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- а) педагогик позиция ва шахс сифатлари;
- б) касбий билимлар ва педагогик фикрлаш маданияти;
- в) касбий малакалар ва педагогик фаолиятнинг ижодийлиги;
- г) шахсни ўз-ўзини бошқара билиши ва педагогнинг касбий хулқ-атвори.

Касбий маданият даражаси унинг таркибий қисмлари – педагогик нуктаи назар, касбий билимлар ва педагогик фикрлаш, касбий малакалар, ижодий фаолият тажрибаси, шахсни ўз-ўзини бошқара билиши ва педагогнинг касбий хулқ-атворининг шаклланганлик даражаси билан ўлчанади.

Бўлажак ўқитувчининг касбий маданияти қуйидаги касбий аҳамиятли шахс сифатларининг мавжуд бўлишини тақозо этади:

1) шахсга йўналганлик: эътиқод, ижтимоий фаоллик, фуқаролик туйғусининг мавжудлиги;

2) касбий-ахлоқий сифатлар: инсонпарварлик, жамоавийлик, адолат, меҳрибонлик, ҳақиқатпарварлик, самимийлик, талабчанлик, болаларга нисбатан меҳр ва ҳурмат, олийжаноблилик, холислик;

3) педагогик меҳнатга муносабат: виждонлилик, жавобгарлик туйғуси, фидокорлик, берилиб ишлай олиш ва ўз педагогик фаолиятдан қониқиш ҳисси, уни ҳаётининг мазмунига айлантира олиш;

4) қизиқишлар ва маънавий эҳтиёжлар: билишга оид фаоллик, тафаккурнинг кенглиги ва теранлиги, эстетик маданият, қизиқишларнинг ва маънавий эҳтиёжларнинг кўпқирралилиги, ёқтирган ижодий ишнинг мавжуд бўлиши, ташқи кўриниш ва нутқ маданияти.

Хулоса. Педагогик нуктаи назарида бўлажак ўқитувчининг шахси, ижтимоий йўналиши тавсифи, фуқаролик хулқ-атвори ва фаолияти намоён бўлади.

Бўлажак ўқитувчининг ижтимоий нуктаи назари умумтаълим мактаби чоғларидаёқ, қарашлар, кадриятлар тизими тарзида шаклланиб, ривожланиб боради. Уларнинг асосида касбий тайёргарлик жараёнида педагогик касбига, педагогик фаолиятнинг мақсад ва воситаларига нисбатан кадриятли муносабат таркиб топади. Педагогик фаолиятга нисбатан кадриятли муносабат, кенг маънода ўқитувчи шахсининг негизини ташкил этувчи йўналганликни ифодалайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.11.2018 й., <https://lex.uz/docs/4829149>

2. Буйло Б. И. Н. Бердяев: национализм и культура //Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. – 2003. – №. S5. – С. 6-14.

3. Педагогика. Большая современная энциклопедия. – Минск: Современное слово, 2005. – 720 с.

4. Шчербаков А.И. “Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки”. 1969. – 266 с.

5. Подласый В.П. Педагогика. Учебник. – М.: Высшее образование, 2006. –540 с.